

פרופ' יונתן גרוסמן

77 ימי המילואים (ז) – מילוי ידיים ומילוי הפה

“וְאֵת אֵיל הַמִּלְאִים תִּקַּח”

וּבִשְׁלַת אֶת בְּשָׂרוֹ בְּמִקְמָם קֹדֶשׁ.

וְאָכַל אֶהָרֶן וּבְנָיו אֶת בְּשַׂר הָאֵיל וְאֵת הַלֶּחֶם
אֲשֶׁר בְּסֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד.

וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כָּפַר בָּהֶם לְמִלֵּא אֶת יָדָם
לְקֹדֶשׁ אֹתָם

וְזָר לֹא יֵאָכֵל כִּי קֹדֶשׁ הֵם.

וְאִם יִתֵּר מִבְּשַׂר הַמִּלְאִים וּמִן הַלֶּחֶם עַד הַבֶּקֶר
וְשִׂרְפֶתָהּ אֶת הַנוֹתֵר בְּאֵשׁ

לֹא יֵאָכֵל כִּי קֹדֶשׁ הוּא” (שמות כ"ט, לא-לד).

השרש אכ"ל משולב בפסקה זו ארבע פעמים: יש לאכול פתח אוהל מועד; הכוהנים אוכלים את הקורבנות שכופרו בהם; אסור לזר לאכול מהם; ואסור לאכול מן הנותר.

הפסוק המרכזי שדורש הסבר כאן הוא זה הנזכר כבר לעיל: “וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כָּפַר בָּהֶם לְמִלֵּא אֶת יָדָם לְקֹדֶשׁ אֹתָם” (לג). למה מתייחסים ביטויי התכלית “למלא את ידם לקדש אתם”? האם הם חוזרים להיגד שנזכר בסמיכות – “אֲשֶׁר כָּפַר בָּהֶם” ולפנינו פסוקית ארוכה: ‘ואכלו את בשר הקורבן והמצות – אשר קודם לכן כופר הם לשם מילוי ידיים והקדשתם’ (כרש"י למשל)?¹ אם נקרא כך, הרי מילוי הידיים מושג באיל המילואים בתהליך הקרבתו ובמתן הדם על גופם. אך ייתכן שהיגד זה חוזר למה שנזכר בתחילת הפסוק – “וְאָכְלוּ אֹתָם”. לפי הצעה זו יש לקצר את הפסוקית ולקרוא כך: ‘ואכלו את בשר הקורבן והמצות – אשר קודם לכן כופר בהם – ועליהם לאכול לשם מילוי ידיהם ולשם הקדשתם’ (כך ביאר למשל הנצי"ב).² לפי קריאה זו, מתברר שאכילת איל המילואים היא זו שממלאת את ידי הכוהנים ומקדשת אותם.³

קשה להכריע בין שתי אפשרויות הקריאה, אך יש נטייה קלה לטובת האפשרות השנייה. קשה לומר שהקרבת האיל ונתינת דמו על הכוהנים ‘מקדשת’ אותם. כפי שכבר הערתי, גם על המצורע נותנים מדם קורבנו, ושם

ראינו בשיעור שעבר, שבניגוד למזבח ולשאר כלי המשכן שלשם הקדשתם די היה במשיחה בשמן, הכוהנים הוכשרו לתפקידם גם באיל מילואים שדמו ניתן על גופם (בדומה למזבח שעבר התקדשות כפולה דומה). מהי התוספת המיוחדת שהכוהנים מקבלים באמצעות איל המילואים?

נדמה, שתפקיד איל המילואים הוא להכשיר את הכוהנים לאכילת הקורבנות. מילוי ידי הכוהנים בשבעת ימים אלו נועד בעיקרו להכשיר את הכוהנים לאכילת הקורבן; התהליך הכפול שהם עוברים אכן דומה להקדשת המזבח – אוכל הקורבנות – שהתרחש גם הוא בשני שלבים.

הביסוס המרכזי לטענה זו הוא שהאכילה היא הפעולה הראשונה, והיחידה, שהכוהנים עושים בשבעת ימי המילואים באופן אקטיבי. לאחר הזאה חוזרת על הכוהנים משמן המשחה ומן הדם שכבר היו על המזבח (ויקרא ח', ל), משה מצווה את אהרון ואת בניו לבשל את האיל ולאכול אותו – עם הלחם שבסל המצות – בפתח אוהל מועד: “וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהָרֶן וְאֶל בְּנָיו בְּשָׂלוּ אֶת הַבְּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשֵׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֵת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסֶל הַמִּלְאִים כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי לֵאמֹר אֶהָרֶן וּבְנָיו יֵאָכְלוּהוּ” (ח', לא). יושם לב במיוחד לסיום הפסוק: משה מדגיש שכך הוא צווה, ואף מצטט את הדרישה – “אֶהָרֶן וּבְנָיו יֵאָכְלוּהוּ”. על פניו, דין זה אינו שונה משאר פעולות משה בפרק, שגם עליהן הצטווה. מה ראה משה להבליט דבר זה דווקא? אין זאת אלא דרך למקד את התהליך בנקודת שיא זו. היום כולו חתר לציווי דרמטי זה – אהרון ובניו יאכלוהו.

קל לחוש עד כמה אכילת הכוהנים את האיל קשורה במילוי ידיהם:

3 השוו לדברי משך חכמה על אתר: “ואכלו אותם אשר כופר בהם כו' לקדש אותם” – הנה כל ענין המלואים היה שמזה נתחנכו לדורות, וזכו בחזה ושוק מזבחי השלמים, שיהיו כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים”.

1 הרא"ם היה ער לאפשרות האלטרנטיבית ובפירושו על רש"י כתב שזו בדיוק הקריאה שביקש רש"י למנוע: “לא על ידי אכילתם דסמך ליה” (מזרחי על רש"י לשמות כ"ט, לג).

2 “למלא את ידם” – זכות אכילה זו סייע להם שימלאו ידם בלי עילוף ושלי, אלא ימצאו ידם מלאות עבודה. ‘לקדש אותם’ – יסייע להם להתקדש” (העמק דבר לשמות כ"ט, לג).

מהמזרח הקדום נמצא טקס מורכב שמכשיר פה פסל חדש לאכול מהקורבנות שמובאים לפניו ולהתחיל לתפקד כאל, ⁶ או בניסוחו של אופנהיים: "היה עליהם לעבור טקס פולחני משוכלל וסודי ביותר, כדי להפוך את החומר חסר-החיים, למעין מקלט של הנוכחות האלוהית. במהלך הטקסים הליליים הללו הוענקה להם 'חיים'; עיניהם 'נפקחו' ופיותיהם 'נפתחו', כך שהפסלים יכלו לראות ולאכול".⁷ במרחב האלילי, טקס זה הוא רב חשיבות, שהרי – כניסוחו של הורביץ – "עיקר הטקס הזה הוא התכחשות מאגית וסמלית – בדיבור ובמעשה כאחד – לחלקו של האדם בעשיית הפסל והפיכתו של הפסל החדש לאל חדש שירד זה עתה מעל לבנת הלידה של אם האלים".⁸ אולם, עיקרו של הטקס התמקד בפתיחת פה האל לאכילה:

"פסל של אל נעשה, כלומר 'נולד', בטיפול מסור. הענקת חיים לפסל נעשתה על ידי ריטואלים ולחשים שונים. שניים מהם היו "שטיפת הפה" (*mīs pī*), ו"פתיחת הפה" (*pīt*) (ז', לז), אשר יחד אפשרו לפסל לאכול את מצרכי המזון ולשתות את הנוזלים שהוגשו לו כארוחה".⁹

מי היה האחראי על השלב הראשון – שטיפת פה הפסל החדש שזה עתה נולד? יש בדבר עדויות מגוונות, אך ברור שלעתים המלך היה אחראי על דבר זה, כפי שעולה למשל מדברי נבו-אפלה-אידינה: "הוא (=המלך) רחץ את פי הפסל לפני שמש על ידי טכסי הטהרה של אאה".¹⁰

אם תפקיד איל המילואים הוא לקדש את הכוהנים כך שיוכלו לאכול מהקורבנות שמובאים למזבח, יש מקום לקרוא את הטקס המקראי על רקע (ובניגוד) לטקסים אליליים אלו.

לא מדובר בתהליך 'התקדשות'.⁴ נראה שרק ההזאה החוזרת של הדם שנלקח מן המזבח בצירוף שמן המשחה מקדשת את הכוהנים (ויקרא כ"ט, כא). אם אכן נאמץ קריאה זו, הרי שמפורש בכתובים שהאכילה היא מרכיב חיוני במילוי ידיהם של הכוהנים.

דבר זה יוכל לבאר גם את התמיהה שהוזכרה לעיל – מתן דם איל המילואים על 'קרנות' הכוהנים. ההפתעה שבדבר משקפת את מטרת העניין: דם שמיועד לאכילת מזבח ניתן גם על הכוהנים, ומציג את הכוהנים כקרן נוספת של המזבח. מעתה הם 'דא אריכתא' של המזבח ופיהם מייצג את אכילתו.

למעשה, קריאת ימי המילואים בתוך הקשרם – לאחר רשימת הקורבנות שבפרשת צו – מהווה את התמיכה הבסיסית ביותר לכך שהפרשייה מתמקדת בהכשרת הכוהנים לקבל את הקורבן שנותר מהמזבח ולאכול אותו בקדושה. כזכור, בחתימת רשימת קורבנות זו משולב גם קורבן המילואים ("זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים" (ז', לז)), והקשר בין היחידות נרמז בשיא כוחו.

מאחר שרשימת קורבנות זו מלבנת את דיני אכילת הקורבן, וכפי שראינו בהקשרים שונים, התפיסה שבאה בפרשה זו היא שאכילת הכוהנים היא המשך הקרבת הקורבן וכאכילת מזבח ומכוחו הם רשאים לאכול, הרי שגם הכשרתם לתפקידם שבאה בעקבות רשימת קורבנות זו מלבנת עניין זה.

ראוי להזכיר בהקשר זה את דיוננו בטקס פתיחת פה האלים המסופוטמי המקובל.⁵ כפי שהזכרתי בדיוננו במנחת החביתין (שמייצגת את פתיחת פה הכוהנים לאכול מהקורבנות מדי בוקר), בטקסטים שונים

Mesopotamian Mīs Pī Ritual: Transliteration, Translation, and Commentary, Helsinki 2001.

וראו גם את הפרק הראשון בספרו של דיטריך: M. Dietrich and O. Loretz, "Jahwe und seine Aschera": Anthropomorphes Kultbild in Mesopotamien, Ugarit und Israel, Das biblische Bilderverbot, 1992, pp. 5-38.

A. L. Oppenheim, Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dear Civilization (revised edition), Chicago 1977, p. 186.

8 ו' הורוויץ, "עשה לך פסל", בית מקרא מ (תשנ"ה), עמ' 337-347.

9 M. J. H. Linssen, The Cults of Uruk and Babylon: The Temple Ritual Texts As Evidence for Hellenistic Cult Practices, Leiden and Boston 2004, pp. 153-154.

10 מובא אצל הורוויץ, עשה לך פסל, עמ' 345. הוא מראה שם שיש גם תפיסה שהאלים הם אלו שפתחו את פיו של הפסל החדש.

4 ראו מילגרום, ויקרא, עמ' 529, המוכיח מפסוק זה שתכלית נתינת הדם על הכוהנים היא לכפר. הוא מבחין בין הזאת הדם שנועדה לקדש ובין מתן דמים שנועד לכפר.

5 העדויות המרכזיות שיש קשורות במרחב המסופוטמי. עם זאת, אן רות הראתה שגם במצרים נעשה שימוש בטקס זה, והיא אף עמדה על השיתוף המפתיע בטקסי לידה ופתיחת פה אלים בין מסופוטמיה למצרים: A. M. Roth, "Fingers, Stars, and the 'Opening of the Mouth': the Nature and Function of the NTRWJ-Blades", Journal of Egyptian Archaeology 79 (1993), pp. 57-79.

6 המחקר עסק רבות בטקס זה ובמשמעותו. הפניות רבות ימצא המעיין במאמרו של אביגדור הורביץ: Victor (Avigdor) Hurowitz, "Isaiah's Impure Lips and Their Purification in Light of Mouth Purification and Mouth Purity in Akkadian Sources", HUCA 60 (1989), pp. 39-89 (especially pp. 10-11).

C. Walker and M. Dick, The Induction of the Cult Image in Ancient Mesopotamia: The

אָכּוּל תֵּאכְלוּ אֶתְּהָ בְּקֹדֶשׁ פְּאֶשֶׁר צְוִיתִי”

(ויקרא י, יז-יח).

כשנדון בפסוקים אלו עוד ניווכח שלאחרון תשובה טובה, ואף משה מתפייס, אולם לא במקרה בכך נחתם סיפור ימי המילואים. אכילת הכוהנים את הקורבנות היא נושא העומק של ימים אלו, לאחר שפיהם התקדש בקדושת מזבח עליהם לאכול ולהמשיך את כפרת מביא הקורבן.

-
- כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן
- עורך: בנימין פרנקל, תשע"ט
-
- בית המדרש הוירטואלי
- מיסודו של
- The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
- האתר בעברית: <https://etzion.org.il/>
- האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

גם בימי המילואים ניתן לאתר את שני השלבים הנידונים: תחילה, משה (המלך?) רוחץ את הכוהנים ומטהרם: "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת אֶהָרֹן וְאֶת בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם בַּמַּיִם" (ויקרא ח', 1); לאחר מכן הוא מלביש אותם בבגדי כבוד ותפארת;¹¹ ולבסוף מבצע את ההוראות הנלוות לאיל המילואים. הרי לנו 'שטיפתם' והקדשת פיהם כך שיוכלו לאכול מהקורבנות.

אין צורך לומר שדמיון זה חושף פער עמוק בין המקרא למרחב האילי הקדום.¹² לא את פיו של ה' יש לקדש, אלא דווקא את פיהם של נציגיו האוכלים את הקורבנות – המזבח מזה והכוהנים מזה. לא עץ ואבן יש לשטוף כדי להפיח בהם חיים, אלא את בני אהרון שנבחרו לשרת בקודש. באכילתם את איל המילואים פיהם נפתח בקדושה, ועתה עליהם לשבת בחצר המשכן שבוע ימים ולהפוך ל'כלי משכני', אדם שמקום מושבו הפך להיות חצר אוהל מועד, לצדו של המזבח.

כשם שימי המילואים המתארים את מילוי ידי הכוהנים (=ממנים אותם) לאכול מהקורבנות – בהתאמה לתפיסה שעולה לאורך פרשת צו – כך גם היום השמיני חוזר לתחילת פרשת צו – לאש התמיד שאוכלת קורבנות על המזבח. ביום השמיני – על החגיגות שבו ועל הטרגדיה שליוותה אותו – נדון בשיעורים הבאים. אולם לעניין דיונונו אני מבקש להזכיר את שיאו של הסיפור ואת סופו של היום השמיני. שיאו של הסיפור בהתגלות כבוד ה' לעיני כל ישראל. התגלות זו מתמקדת באש האוכלת את הקורבנות על המזבח (ויקרא ט', כג-כד). זוהי כאמור הפרספקטיבה העיקרית של פרשיות אלו.

גם סוף סיפור היום השמיני מגלה הרבה ממגמתו העיקרית. שם מתואר כעס משה על אהרון ובניו שלא אכלו את החטאת:

”מִדּוּעַ לֹא אָכַלְתֶּם אֶת הַחֹטֵאת בְּמָקוֹם הַקֹּדֶשׁ
כִּי קֹדֶשׁ קִדְשִׁים הוּא

וְאֵתָהּ נָתַן לָכֶם לְשֵׂאת אֶת עֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר
עֲלֵיהֶם לִפְנֵי ה'.

הֵן לֹא הוּבָא אֶת דְּמָהּ אֶל הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה

12 אם צודק מקדואל, שגם את סיפור בריאת האדם בפרק א' ואת סיפור גן עדן יש לקרוא על רקע טקסים אלו, הרי שהפולמוס מתחיל כבר שם. ראו: C. L. Mcdowell, The Image of God in the Garden of Eden: The Creation of Humankind in Genesis 2:5-3:24 in Light of mis pi pit pi and wpt-r Rituals of Mesopotamia and Ancient Egypt, Winona Lake 2015.

11 על טקס הלבשת האלים בגדים (lubuštu) – לאו דווקא עם 'הולדתם', אלא לאורך 'חיייהם', כנראה פעם בשבוע, ראו אצל לינסן (הנזכר לעיל, הערה 9), עמ' 51-56.

על אחסון בגדיהם בחדרים מיוחדים במקדשים קדומים (bit pirīšti) ראו: A. Falkenstein, Sumerische Götterlieder, vol. 1, Heidelberg 1959, pp. 40-44.